

JOEEP

e-ISSN: 2651-5318
Journal Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeep>

Araştırma Makalesi • Research Article

Özal Dönemi Ekonomik Dönüşümün Analitik İncelemesi ve Dış Politikaya Etkileri

Economic Transformation in the Özal Era and Its Reflection on Foreign Policy

Arda Ercan ^{a,*}

^a Dr., Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 41001, Kocaeli/Türkiye
ORCID: 0000-0002-2813-8699

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Nisan 2025

Düzeltilme tarihi: 3 Haziran 2025

Kabul tarihi: 16 Haziran 2025

Anahtar Kelimeler:

Özal Dönemi

Küreselleşme & Liberalizasyon

Ekonomipolitık

Dış Politika

ARTICLE INFO

Article history:

Received: April 14, 2025

Received in revised form: June 3, 2025

Accepted: June 16, 2025

Keywords:

Özal Era

Globalisation & Liberalisation

Political Economy

Foreign policy

ÖZ

Özal dönemi, Türkiye ekonomisinde ve dış politikasında önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. 1980'lerde uygulanan neo-liberal politikalar ve 24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisi serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmış, devletin ekonomideki rolü küçültülmüş ve dış ticaret serbestleştirilmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin dış politikası da değişim göstermiş; özellikle Batı ile ilişkiler güçlenmiş ve çok yönlü bir dış politika izlenmiştir. Bu makalede, Özal dönemi Türkiye'sinde liberalleşme süreci SWOT analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Söz konusu dönemin güçlü yönleri arasında ekonomik büyüme, özelleştirme çabaları ve dışa açılma politikaları yer almaktadır. Zayıf yönler ise, toplumsal eşitsizlikler, siyasi istikrarsızlık ve sosyal gerilimler olarak öne çıkmaktadır. Fırsatlar, uluslararası ticaretin artması ve yatırım iklimindeki iyileşme ile belirlenirken; tehditler ise, küresel ekonomik dalgalanmalar ve iç siyasi belirsizlikleri kapsamaktadır. Bu çerçevede, SWOT analizi, liberalleşme sürecinin dinamiklerini daha iyi anlamak ve stratejik yönelimler geliştirmek için önemli bir araç olarak işlev görmektedir.

ABSTRACT

The Özal era represents a significant period of transformation in Turkey's economy and foreign policy. The neoliberal policies and January 24 Decisions implemented in the 1980s marked a transition to a free market economy, reducing the state's role in the economy and liberalizing foreign trade. During this period, Turkey's foreign policy also underwent changes, with strengthened relations with the West and a multi-directional foreign policy approach. In this article, the liberalisation process in Özal-era Turkey is evaluated within the framework of SWOT analysis. The strengths of this period include economic growth, privatisation efforts and opening up policies. Weaknesses include social inequalities, political instability and social tensions. Opportunities are characterised by increased international trade and an improved investment climate, while threats include global economic fluctuations and domestic political uncertainties. In this framework, SWOT analysis serves as an important tool to better understand the dynamics of the liberalisation process and to develop strategic orientations.

1. Giriş

Osmanlı devlet gelenekleri üzerine inşa edilen Cumhuriyet, pek çok reform içermekle birlikte önemli bir birikimin tortularını taşımaktadır. Özellikle dış politika alanında statükoculuk ve batıcılık temel prensiplerine dayanan anlayış, zaman içerisinde bazı dönem noktalarından geçmiştir. Cumhuriyetin uyguladığı temel ekonomi anlayışı 1930 'lu yıllarda dışa bağımlılığı azaltmak için inşa edilmiş olan ithal ikameci politikalar olmuştur. Bu dönemde

gelişmekte olan ülkeler, dışa bağımlılıktan kurtulmak için gümrük duvarlarını yükseltmiş ve devletin ekonomiye müdahalesi ile sektörel bazda devletçilik uygulamışlardır. Bu ithal ikameci politikalar ilk olarak menderes döneminde terk edilmeye başlamıştır. Bu nedenle yakın tarihimizin bu dönüm noktalarından bir tanesi, Marshall planı ve Truman doktrini çerçevesinde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çerçevelenmesi planının bir sonucu olarak ekonomide liberal adımların atılmaya başlandığı

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: arda.ercan@kocaeli.edu.tr

Atf/Cite as: Ercan, A. (2025). Özal Dönemi Ekonomik Dönüşümün Analitik İncelemesi ve Dış Politikaya Etkileri. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 10(1), 641-654.

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) licence. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors.

Menderes dönemidir. SSCB'nin çevrelenmesi için Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından yürütülen planda, başta Türkiye ve Yunanistan olmak üzere, tampon ülkelerin ekonomik anlamda liberalleşmeleri, böylece komünizmin yayılmasının durdurulması planlanmıştır. Bu plan Türkiye'de devlet eliyle bir burjuva sınıfının inşa edilmesine ve devletçilik politikasının terk edilerek özel sektörün ön plana çıkmasına yol açmıştır. Ancak bu liberal dönüşüm zorunluluklardan doğan, alt yapıdan yoksun bir yapılanmadır. Her ne kadar yeni Cumhuriyet kapitülasyonlardan kurtulmuş olsa da, 1930'lu yıllarda devlet bütçesinin %18 'lik kısmı Osmanlı'nın dış borçlarının ödenmesine ayrılmaktaydı. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi % 3 ya da % 4,5 oranındaydı (Kongar, 1998, s. 38). İkinci Dünya Savaşı, fiilin taraf olmayan ve denge politikası izleyen (Ekinci, 2012, s. 1281) Türkiye için ordunun hazır tutulması ve dünyada yaşanan ekonomik çöküş nedeniyle pek çok zorluğu beraberinde getirmiştir. Üstelik SSCB'nin Türkiye'nin doğu sınırında kendisi lehine hak talep ettiği ve Boğazların yönetiminde söz sahibi olmak istediğini açıkça dile getirmesi (T.C .Dışişleri Bakanlığı, 1973, s. 249), Türkiye'nin müttefik olarak ABD'ye yaklaşmasını zorunlu kılmıştır. Ekonomik ve teknik anlamda alınan yardımlar, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomik sistemine eklenmesinin birinci dönüm noktasını oluşturmuştur.

Dünya ekonomik sistemlerine eklenmesinin ikinci dönüm noktası ise Türkiye Cumhuriyeti'nin 19. Başbakanı (1983-1989) ve 8. Cumhurbaşkanı (1989-1993) Turgut Özal döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde siyasi ilişkiler önemli ölçüde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından belirlense de, Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinde Özal'ın etkisi bir hayli belirleyicidir (Balcı & Madakbaş Gülenler, 2018, s. 78). 1983-1989 yılları arasında Türkiye'de Başbakanlık ve 1993 yılına kadar da Cumhurbaşkanlığı yapan Turgut Özal dönemi, ülkenin ekonomi ve dış politikasında dönüştürücü bir döneme işaret etmektedir. Bu dönem, Türkiye'yi devlet kontrolündeki bir ekonomiden daha piyasa odaklı bir yaklaşıma kaydırmaya yönelik önemli ekonomik reformlarla karakterize edilmektedir. Özal, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, deregülasyon ve yabancı yatırımın teşvik edilmesini içeren liberalleşmeyi savunmuştur. Bu stratejik eksen, Türkiye'nin küresel ekonomiye entegrasyonunu kolaylaştırmış, rekabet gücünü artırmayı ve başta imalat ve ihracat olmak üzere çeşitli sektörlerde büyümeyi teşvik etmeyi amaçlamıştır. 1975 ekonomik krizi artık devletçi ekonomi politikalarının miadını doldurduğunu açıkça ortaya koymuştur. 1980'li yıllar dünyada da küreselleşme olarak adlandırılan; bir dizi sosyal, ekonomik ve siyasi dönüşümün yaşandığı dönemdir. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere tüm dünyada ulus devletin ekonomi üzerindeki hegemonyasının kalkmaya başladığı, sosyal devlet anlayışının sorgulanarak, sermaye hareketlerinin özgürleştiği, muhafazakâr liberal hükümetlerin göreve geldiği bir dönem olmuştur.

Türkiye'de de dönemin temel karakterini ekonominin liberalleşerek dışa açılması belirlemiştir. Özal dönemi,

Türkiye'nin ekonomik liberalizasyon sürecini hızlandırdığı bir dönemdir. Türkiye, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmış, yabancı yatırımları teşvik etmiş ve ihracata dayalı bir büyüme modeli benimsemiştir. Bu politikalar, dünya genelinde 1980'lerde başlayan küreselleşme dalgasıyla uyum içindedir (Öniş, 1990, s. 18-22). Özal dönemindeki ekonomik dönüşümün kaçınılmaz olarak Türkiye'nin dış politikasında da yansımaları olmuştur. Daha liberal bir ekonomik doktrine uyum sağlamak, diplomatik ilişkilerin yeniden ayarlanmasını ve bir dizi uluslararası ortakla bağlantıların geliştirilmesini gerektirmiştir. Modernleşme ve ekonomik kalkınmaya odaklanma, Türkiye'nin başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle ve Orta Doğu'daki yükselen piyasalarla ilişkilerini arttırmıştır. Aynı zamanda Özal hükümeti, bölgesel siyasetin karmaşıklığı ve değişen ittifaklar arasında denge kurmaya çalışarak, Türkiye'nin jeopolitik önemini kullanmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin dış politikası sadece güvenlik kaygılarını değil, aynı zamanda ekonomik zorunlulukları da yansıtmaya başlamış ve ticari ilişkiler Türkiye'nin stratejik bakış açısı için giderek daha önemli hale gelmiştir.

Özal bu dönemde refah devleti yerine neden liberal ekonomiyi tercih ettiklerini 5 Kasım 1991'de şu şekilde açıklamıştır:

“20'nci asrın ilk ve ikinci çeyreğinde, revaçta bulunan usul, refah devletiydi. O bitti artık. Devletin refahı temin etmesi diye bir şey önümüzdeki asırda yok. Yani eğer bu yanlış tercihe kalkarsak, hakikaten Türkiye'yi çok geriye atarız. Hatta asrın üçüncü çeyreğinden gelen bir sosyal devlet mefhumu var. O da bitiyor. Devletin rolü değişiyor. Yerine insanın rolü geliyor...21'nci asra doğru giderken, her şeyi temin eden devlet yok, bitti. Yerine süratle, ferdin çok daha hareketli, üretken, yaratıcı olduğu, olabileceği, çok daha serbest bir ortam meydana gelecek (Özal, 1992, s. 22)”

Ekonomik anlamda döviz kontrolünün kaldırılması, ithalat kotalarının düşürülmesi ve ihracat teşviklerinin artırılması bu dönemin önemli adımları arasındadır. Menderes döneminin ABD tavsiyeleri ile şekillenen tarım odaklı, ithal ikameci politikalarının yerine Özal döneminde liberalizasyon ve serbest piyasa ekonomisi ön plana çıkmıştır. Bu dönemde finansman kaynağı doğrudan dış yardımlar yerine yabancı sermaye akışı ile sağlanmıştır.

Bu çalışmada Özal döneminin ekonomik dönüşümü dünya ekonomisinin genel çizgisi ile birlikte ele alınarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya ekonomik sistemine eklenmesi ortaya konulacak ve Turgut Özal'ın dış politikasında yer alan Türkiye'nin küresel ve bölgesel rolünü güçlendirmeye yönelik proaktif ve stratejik adımların altyapısı açıklanacaktır. Bu dönemde Türkiye Batı ile ilişkilerini güçlendirirken (Avrupa Birliği'ne tam üyelik, NATO ile bağların güçlendirilmesi) komşu ülkelerle ve yeni bağımsızlık kazanmış Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler geliştirilmiştir. Tüm bu adımların altında yatan ise Amerika'da Teksas Teknoloji Üniversitesi altyapısı ile Dünya Bankası geçmişi olan Özal'ın, 24 Ocak kararları ile

Türkiye'yi dünyada hızla yayılan liberal ekonomik sürece ekleme isteği yatmaktadır. Çalışmanın hipotezi Özal dönemi proaktif dış politikasının ve muhafazakâr liberal politikalarının itici gücünün dünyada yayılan liberal ekonomi sürecine eklemlenmek olduğudur. Bu doğrultuda önce 1980'li yıllarda dünya ekonomisinin genel hatları izah edilecek, ardından Özal döneminin iktisadi politikaları ele alınarak, Türk dış politikasının bu dönemki gelişmelerini disiplinler arası bir yaklaşımla bakılacaktır.

Çalışmada, Özal döneminin Türkiye tarihinde, iç ekonomik reformların gelişen dış politika çerçevesiyle senkronize olduğu kritik bir kavşak olduğu, dünyadaki gelişmeler ile birlikte analiz edilmektedir. Piyasanın serbestleştirilmesi ve uluslararası angajmana yapılan ikili vurgu, giderek birbirine daha fazla bağlanan bir dünyanın zorluklarına ve fırsatlarına yanıt verirken Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artırmayı amaçlayan daha geniş bir değerler dizisi değişimini göstermektedir. Bu dönem, Türkiye'nin isteklerini hem ulusal egemenliğe hem de küresel entegrasyona öncelik veren bir bağlama oturarak gelecekteki ekonomik ve diplomatik çabalar için zemin hazırlamıştır. Bu yıllardaki iç reformlar ve dış ilişkilerin kesişmesi, Türkiye'nin kimliği ve dünya sahnesindeki rolü hakkındaki güncel tartışmaları şekillendirmeye devam etmektedir.

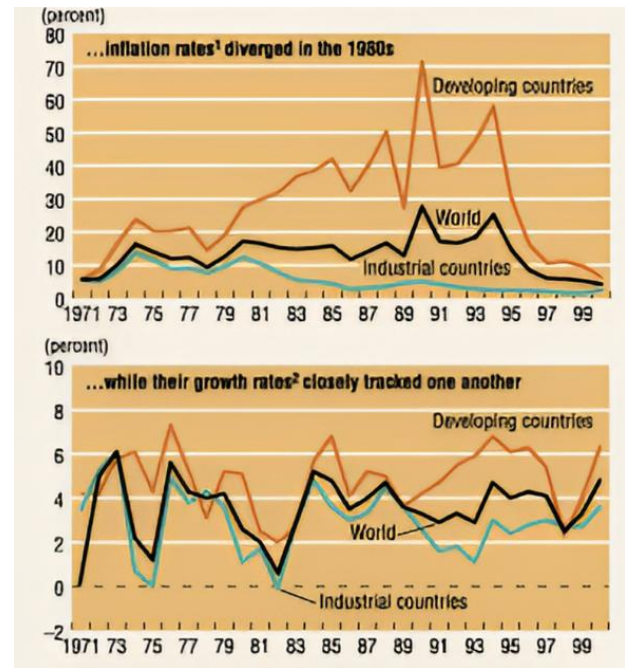
1. Kavramsal Çerçeve: Neoliberal Ekonomi Modeli, Küreselleşme, Dış Borç İlişkisi

Uluslararası ekonomi politikalarını araştıran herkes için 1990'lar mal, hizmet ve finansal sermayede uluslararası ticaretin daha önce hiç olmadığı kadar yaygınlaştığı küreselleşme on yıldır. 1970'ler ise istikrarsızlığın, dalgalı döviz kurlarının ve yükselen petrol fiyatlarının on yıldır. Bu iki dönem arasında 1980'lere odaklanmak ise görece zordur. On yıl boyunca, sanayi ülkelerindeki ekonomi politikaları Japonya'da Masayoshi Ohira ve haleflerinin, Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher'ın, ABD'de Ronald Reagan'ın ve Almanya'da Helmut Kohl'un siyasi liderliği altında keskin bir şekilde sağa kaymıştır. "Yeni klasik" ve arz yanlı ekonomi, bazen yanlış yönlendirilmiş olsa da cesur politika deneyleri için teorik gerekçe sağlamıştır. Gelişmekte olan dünyanın büyük bir kısmı için 1980'ler, yaşam standartlarının durgunlaştığı ya da yıldıan yıla düştüğü "kayıp on yıl" olarak görülmüştür (Boughton, 2002, s. 1).

1980'li yılların ekonomik anlamda kayıp on yıl olarak anılmasının altında yatan en önemli nedenlerden bir tanesi, dünya enerji arzını sağlayan petrol fiyatlarındaki aşırı dalgalanmadır. 1973 yılında yaşanan Arap- İsrail savaşları ve 1979 yılında yaşanan İran İslam Devrimi sonrasında yaşanan petrol krizleri ekonomik anlamda deprem etkisi yaratmıştır. Arap-İsrail savaşı sonrasında petrolü İsrail destekçisi Batılı ülkelere karşı siyasi bir baskı aracı olarak kullanma yoluna giden OAPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği), tüm dünya ekonomilerini sarsacak bir krizin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Kriz sonrasında petrol fiyatlarının dört kat artması ile Batı için İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan uzun süreli refah dönemi ilk kez kesintiye uğramıştır. Bretton Woods'ta kurulan uluslararası para sistemi çökmüş, aşırı borçlanma ve dünya ticaret hacminde daralma başlamıştır (Öztürk & Saygın, 2017).

Ronald Reagan Amerika başkanı seçildiği dönemde, Amerikan ekonomisi de tıpkı Avrupa ülkeleri gibi büyük bir buhran içindedir.

Tablo 1. 80'li Yıllarda Enflasyon ve Büyüme Oranları

Kaynak : (Boughton, 2002)

Tablo 2. Reagan Dönemi Amerikan Ekonomisi (1981-1989)

Yıl	Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)	İşsizlik (%)	Enflasyon (CPI, %)	Federal Bütçe Açığı (Milyar \$)	Federal Borç (Milyar \$)	Faiz Oranı (%)
1981	2.5	7.6	10.3	78.9	998	16.39
1982	-1.8	9.7	6.1	127.9	1,142	14.85
1983	4.6	9.6	3.2	207.8	1,377	9,93
1984	7.2	7.5	4.3	185.4	1,572	10,23
1985	4.2	7.2	3.6	212.3	1,817	8,10
1986	3.5	7.0	1.9	221.2	2,120	6,54
1987	3.5	6.2	3.6	149.7	2,345	6,96
1988	4.2	5.5	4.1	155.2	2,602	7,66
1989	3.7	5.3	4.8	152.5	2,868	9,19

Kaynak: Bureau of Economic Analysis (BEA)

1982 yılında ABD ekonomisi küçülmüştür. İşsizlik tarihi zirvesine ulaşmış, yüksek vergiler özel sektör girişimlerini durma noktasına getirmiştir. Bu tablo karşısında Reagan ilk konuşmasında hedeflerini şu şekilde ortaya koymuştur : “Bu Yönetimin hedefi, bağınazlık ya da ayrımcılıktan kaynaklanan engellerin olmadığı, tüm Amerikalılar için eşit fırsatlar sunan sağlıklı, güçlü ve büyüyen bir ekonomi olacaktır. Amerika’yı yeniden iş hayatına döndürmek, tüm Amerikalıları yeniden iş hayatına döndürmek demektir. Enflasyona son vermek, tüm Amerikalıları hayat pahalılığı teröründen kurtarmak demektir. Herkes bu 'yeni başlangıcın' üretken çalışmalarını paylaşmalı ve herkes yeniden canlanan ekonominin nimetlerinden pay almalıdır.” (Reaganfoundation.org, tarih yok) Reagan döneminin ekonomi programında dört temel hedef ortaya konulmuştur. Bunlar; kamu harcamalarının azaltılması, daha düşük vergi oranları, enflasyonun düşürülmesi ve büyümedir (Meltzer, 1988, s. 528). Reagan ile ekonomik anlamda devlet etkisinin azaltılması ve vergilerin düşürülmesi ile liberal bir planlama ele alınmakla birlikte, dış politikada ABD’nin daha saldırgan bir tutum içerisine girmesi öngörülmüştür. 1980’li yıllar Soğuk Savaşın, Küba Krizi sonrasında yaşadığı en gergin dönemlerinden birine sahne olmuştur. SSCB’nin 1979 yılı sonunda Afganistan’ı işgal etmesi ile bloklar arasındaki gerilim artmıştır. Bu gerilimin sonucunda 1980 baharında, Başkan Jimmy Carter, 1981-1985 Mali Yılları arasında ABD askeri harcamalarını yılda ortalama 20 milyar dolardan fazla artırmayı planladığını duyurmuştur. 1981 Mali Yılı için yaklaşık 160 milyar dolarlık bir temel üzerinden, beş yıllık toplam askeri vergi yükü ABD için 1 trilyon doları aşacaktır.

Hem kampanya sırasında hem de göreve başladıktan sonra, Başkan Ronald Reagan, Carter’ın 1 trilyon dolarlık askeri bütçesinin - ABD’deki her kişi için yaklaşık 5,000 dolar - yetersiz olduğunu belirtmiştir. 1982-1986 dönemi için Reagan, askeri harcamaların 1 trilyon 341 milyar dolar olması, yani ülkedeki her erkek, kadın ve çocuk için neredeyse 6,000 dolar olmasını önermiştir. Bu askeri bütçe artışı yılda yaklaşık 40 milyar dolara yaklaşacak ve Carter’ın 1981 için önerdiği yıllık artışın iki katı olacaktır (Anderson, 1981, s. 623).

Nobel Ödüllü ekonomist Wassily Leontief askeri harcamaların Amerikan ekonomisine etkilerine dair yorumu “eğer bu devasa askeri harcama artışları kötü yönetilirse, bu daha yüksek enflasyon, kötüleşen ödemeler dengesi açığı, yatırımlarda azalma, fırlayan faiz oranları, artan vergiler, değer kaybeden bir para birimi ve uzun vadede daha fazla işsizlik anlamına gelecek. Reagan, gayri safi milli hasılamızın o kadar büyümesini umuyor ki, daha yüksek savunma harcamalarını vergileri artırmadan ödeyebilelim. Bunun olması pek olası görünmüyor.” şeklinde olmuştur. Ancak bu dönemin genel karakteristik özelliği, ekonomi üzerinde kontrollerin azaltılması ile birlikte saldırgan dış politikalar takip edilmesidir. Nitekim İngiltere’de on bir

buçuk yıl başbakanlık görevi üstlenen Thatcher; 1980’li yılların bu küresel trendine uyarak İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Britanya kamu hayatına hâkim olan birçok politikayı tersine çevirmiştir. Ekonomik politikayı önemli ölçüde sağa kaydırmış ve hükümetleri 1980’lerde uluslararası eğilimleri öngörmüştür. Kamu sektörü, “özelleştirme” yoluyla yavaş yavaş küçültülmüş; devlet hava yolu, çelik, telekomünikasyon, gaz, elektrik ve su endüstrileri özelleştirilmiştir. Enflasyonu kontrol altına almak, ekonomik politikada öncelik kazanmıştır. Dolaysız vergiler kesilmiş ve kamu harcamalarının büyümesi kontrol altına alınmıştır. Böylece devletin harcadığı ulusal gelirin oranı azaltılmıştır. İş dünyası ve girişimciliğin daha fazla değer kazandığı bir kültürel değişim yaşanmış, aynı zamanda sendikaların gücü, yüzyılın başından beri muaf oldukları mahkemelerdeki sivil davalara açılmalarını öngören bir dizi yasayla azaltılmıştır. Thatcher hükümetlerinin tüm döneminde, 1979-90, işgücü verimliliği gibi bazı temel ekonomik göstergelerde belirgin iyileşmeler görülmüş ve iş ortamı, Britanya’nın Avrupa’daki yabancı yatırım için tercih edilen bir yer haline gelmesi için yeterince değiştirilmiştir (Churchill Archives Centre).

Ekonomik anlamda Reagan ile paralel politikalar takip eden Demir Leydi, bu lakabı Sovyetler Birliği ile ilgili yaptığı bir konuşmada “Rusya” tabirini kullanması ve batının yumuşama (detant) masalı ile kandırıldığını vurgulaması sonucunda SSCB’den almıştır. İngiltere ve Batı’nın "1945’ten beri bir tür Üçüncü Dünya Savaşı yürüttüğünü" ısrarla belirtti. Dahası, Sovyetler bu savaşta tüm savaşları kendilerinin değil, Batı topraklarında yürütme avantajına sahipti. ABD’de Ronald Reagan gibi, İngiltere’de Thatcher da güç, kararlılık, caydırıcılık ve irade yoluyla barış fikrini desteklemiştir (Sampa, 2013).

Görüldüğü gibi 1980’li yıllar ekonomik anlamda hükümetlerin krizleri aşmak için neo liberal politikalar izleyerek devlet denetimlerini ve vergi yüklerini kaldırdığı, devletçilik politikaları yerine özel sektörün teşvik edildiği yıllar olmuştur. Dönemin en büyük sıkıntısı yüksek işsizlik oranları ve enflasyon baskısıdır. Ekonomide devletin kontrolcü gücü azaltılırken dış politika alanında daha saldırgan bir tutum takip edilmiştir. Bunun en önemli nedeni ise 1979 yılında SSCB’nin Afganistan’ı işgali ile başlayan bloklar arası artan çatışmadır. Soğuk savaşın ısınmaya başladığı bu dönemde, Batı Bloğunun iki önemli ülkesi İngiltere ve ABD’de liberal politikaların yanı sıra güçlü militer yapıyı ön gören liderler göreve gelmiştir. Bir yandan ekonomi liberalleştirilirken, diğer yandan komünizm ile mücadele arttırılmıştır.

Dünyanın ekonomik anlamda yaşadığı bu dönüşüm, komünizm ile batı bloğu arasında tampon ülke konumunda bulunan Türkiye Cumhuriyeti’ni derinden etkilemiştir. 12 Eylül 1980’de. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren liderliğindeki Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkedeki siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz ve artan terör olaylarını gerekçe

göstererek yönetime el koymuş, darbe sonrası hükümet feshedilmiş, parlamento kapatılmış, anayasa askıya alınmış ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Darbe, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısında derin etkiler bırakmış ve 1982 Anayasası ile sonuçlanmıştır. Darbe sonrasında Turgut Özal, 1983 yılında yapılan genel seçimler sonrası Anavatan Partisi (ANAP) lideri olarak Türkiye'nin 19. Başbakanı olmuştur.

Özal Dönemi Dünyada Gelişmeler ve Türk Dış Politikası

1980'li yıllar dünya siyaseti için yeni sağ hareketlerin (Ronald Reagan, Margaret Thatcher) öncülüğü ile neoliberal politikalarla sahne olmuştur. Böylece deregülasyon, özelleştirme ve vergi indirimleri gibi uygulamaları ekonomiye yön verirken (Harvey, 2005, s. 35), ekonomik özgürlüğe uluslararası alan açılması için işbirlikleri önem kazanmıştır. Bunun sonucunda serbest ticaret anlaşmaları, hızla yayılan çok uluslu şirketler ve finansal entegrasyon girişimleri (Hirst & Thompson, 1996, s. 52) karşılıklı bağımlılığın artmasına neden olmuştur.

1980'li yılların bir diğer gelişmesi geleneksel devletin rollerinin sorgulanarak, kamu diplomasisinin öneminin artmasına yol açacak olan teknolojik gelişmelerin yaşanmasıdır. Kişisel bilgisayarlar hızla yayılırken; internetin temelleri atılmış ve iletişim teknolojilerinde önemli adımlar atılmıştır (Castells, 1996, s. 94). Bu dönemde ARPANET, TCP/IP protokollerini kullanmaya başladı, bu da internetin modern yapısının temelini oluşturmuştur. 1983 yılında Motorola ilk ticari cep telefonunu piyasaya çıkartmıştır. NASA (National Aeronautics and Space Administration/ Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi), ilk uzay mekiği uçuşunu gerçekleştirmiştir (Chaikin, 1994, s. 272). 1980'ler genetik mühendisliğinden uzay teknolojilerine kadar birçok alanda devrim niteliğinde değişimlere yol açmıştır ve bunun sonucunda gerek toplum yapısı gerekse devlet politikalarında değişimler kaçınılmaz olmuştur. Realist teorinin devlet tekeline sıkıştırdığı dış politika alanı artık iletişim teknolojileri ile bireye kadar genişlemiştir. Bir yandan teknolojik gelişmeler, diğer yandan ise ekonomide yaşanan özgürleşme adımları ışığında uluslararası politika alanında birçok önemli gelişme yaşanmıştır.

Bu dönemin en önemli olaylarından biri soğuk savaşın sona ermesine neden olacak SSCB'nin dağılma sürecine girmesidir. Yetmişli yıllar petrol krizleri ve nükleer tehdit altında soğuk savaşın alevlendiği yıllar olmuştur. Buna karşın seksenlerde ekonomik özgürlüklerin artması ve küreselleşme akımı, özellikle sosyalist rejimler için zorlu bir sürece neden olmuştur. Dışa kapalı ekonomi modelleri karşısında çok uluslu şirketler tarafında finanse edilen, güçlü serbest piyasa ekonomileri büyük başarılar elde etmiştir. Sosyal devlet ve refah devleti kavramı sürdürülemez bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle ABD ile uzay teknolojileri alanında rekabet içerisinde olan SSCB ekonomisi krize girmiştir. Doğu Bloku ülkelerinin reform

hareketlerine girmesine neden olan bu gelişmeler sonucunda 1989 yılında Berlin Duvarı yıkılmış ve 1991 yılında SSCB dağılmıştır. Türkiye'nin coğrafi ve kültürel etki alanında yaşanan bu değişim Türkiye'nin dış politikası üzerinde de derin etkiler yaratmıştır.

Türkiye bu süreçte özellikle Orta Asya'da çıkan boşluğu değerlendirmek adına bir takım stratejik hamlede bulunmuştur. Özal'ın tutumu Batı ile entegrasyonu güçlendirirken, bölgesel güç olmak adına adımlar atmak olmuştur. Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri ile tarihsel ve kültürel bağların avantajı ile ekonomik ve kültürel bağlar kurulmuştur. Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kurulan Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) 1992 yılında Orta Asya cumhuriyetlerinin katılımı ile genişletilmiştir (Aras, 2001, s. 34). Aynı zamanda SSCB'nin dağılması dünya doğal gaz rezervlerinin önemli bir kısmını elinde bulunduran yeni ülkelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özal, Türkiye'yi enerji koridoru haline getirerek yeni ekonomik yapı içerisinde Batı ile karşılıklı bağımlılıkları dengelemek istemiştir. Batının ekonomik gücü ve Türkiye'nin ithal ikameci sosyal devletten, serbest piyasaya dayalı liberal ekonomiye geçişi sırasında artan karşılıklı bağımlılık, bir anlamda enerji ile dengelenmek istenmiştir. Zira doksanlı yıllarda ülkelerin hızlı sanayileşmeleri, enerji arzının güvenliğinin önemini arttırmıştır. Bu süreçte Türkiye Hazar Denizi'ndeki petrolün Türkiye üzerinden dünya pazarlarına taşınmasını amaçlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı gibi projelerin temellerini atmıştır (Gereth, 2001, s. 43). Batı ile enerji alanında sağlanan olumlu ilişkiler, Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecine de yansımıştır. AB; SSCB'nin dağılmasının ardından, özellikle Doğu Avrupa ülkelerini hızla kendi tarafına çekmek için adımlar atmaya başlamıştır. Bu süreçte komünizm karşısında elde edilen başarının kalıcı hale gelmesi için Ab normatif gücünü sonuna kadar kullanmıştır. SSCB ardılı alanlarda güç kazanmak isteyen AB, önceki dönemlere oranla çok daha yayılmacı bir tutum izlemiştir. Bu politikaların Türkiye üzerindeki etkisi ise Gümrük Birliği sürecinin hız kazanması olmuştur (Bac, 1997, s. 88-90).

Orta Doğu'nun jeopolitik manzarası, özellikle 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında Turgut Özal'ın yönetimi altında Türkiye'nin dış politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bölgesel dinamiklerde önemli değişimlerin yaşandığı bu dönemde Özal, Türkiye'nin hem Batılı müttefikleri hem de komşu Arap ülkeleriyle olan tarihsel bağlarını dengelemeye çalışan proaktif bir yaklaşımı savunmuştur. Özal'ın politikaları, bölgede devam eden çatışmalar, Körfez Savaşı'nın etkileri ve etnik ve mezhepsel kimliklerin artan etkisi gibi birçok kritik faktör tarafından şekillendirildi. Sonuç olarak, Türkiye'nin stratejisi, Türkiye'nin Orta Doğu'daki yerini güçlendirmeyi amaçlayan pragmatizm ve iddialı diplomasisinin bir karışımı olarak ortaya çıkmıştır.

Özal'ın Orta Doğu politikasına yönelik vizyonu, Türkiye'nin Batı ile İslam dünyası arasında bir köprü görevi görebilecek, laik bir hükümete sahip Müslüman çoğunluklu bir ülke

olarak eşsiz konumunun kabul edilmesiyle desteklenmiştir. Özal yönetimi, Ortadoğu ulusları arasında istikrar ve karşılıklı bağımlılığı teşvik edecek bir araç olarak gördüğü ekonomik işbirliğine öncelik vermiştir. Ticaret anlaşmaları ve enerji ortaklıkları kurulması gibi girişimler bu yaklaşımı örneklemiş, Türkiye'yi sadece bölgesel bir oyuncu olarak değil, aynı zamanda kilit bir ekonomik ortak olarak konumlandırmıştır. Ayrıca Özal'ın politikaları, Türkiye'nin uluslararası sahnedeki statüsünü yükseltecek bir rolü benimseyerek, Arap devletleri arasındaki çatışmalara arabuluculuk yapmayı ve diyalogları kolaylaştırmayı içeren bir diplomatik angajmanı savunuyordu.

Ekonomik boyutlara ek olarak, Özal'ın Orta Doğu politikası bölgedeki güvenlik sorunlarına dair keskin bir farkındalığı yansıtıyordu. İran Devrimi'nin etkileri, ardından gelen İran-İrak Savaşı ve Kürt meselesi Türkiye'nin eylemlerini ve ittifaklarını belirlemede önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Türkiye, toprak bütünlüğü ve iç güvenliği ile çeşitli çatışmalardan kaynaklanan dış baskıları dengelemeye çalışmıştır.

Türkiye'nin etki alanında ortaya çıkan bir diğer gelişme ise Körfez Savaşıdır. 1990 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi sonucunda ABD öncülüğünde bir koalisyon gücü hazırlanmış ve Irak'a karşı harekete geçmiştir. Bir yandan askeri müdahale başlatılırken diğer yandan da Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 7. Bölümündeki tüm yaptırımlar olağanüstü hız ve etkili bir şekilde uygulamaya konulmuştur (Gözen, 2004, s. 257). Ekonomik yaptırımların genelleşmesi sağlanırken (Armaoğlu, 2005, s. 882), bu karara ilk uyan ülke Türkiye olmuş ve kararın ABD baskısıyla alındığı iddiaları eşliğinde, 7 Ağustos'ta Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı kapatılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1990).

Ulusal çıkarlar açısından bakıldığında Türkiye'nin bu olay karşısında tarafsız kalması beklenmiştir (Önal & Özdağ, 2016, s. 57). Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 1 Eylül 1990'da Meclis'i açış konuşmasında "Özellikle Avrupa'da ve çevremizde son derece önemli ve ülkemizin bugününü ve yarını yakından ilgilendiren gelişmelere, yeni köklü değişikliklere hep birlikte tanık olduk" dedikten sonra, Körfez Krizi'ne ilişkin görüşlerini dile getirmiş ve Türkiye'nin bu süreçte aktif bir politika izlemesi gerektiğini anlatmıştır (T.B.M.M Tutanak Dergisi, 1990, s. 8-14).

Özal yönetiminin Körfez Savaşı sırasında Koalisyon'a verdiği destek, bir yandan bölgesel ilişkileri sürdürmek için manevralar yaparken diğer yandan ABD çıkarlarıyla hesaplı bir uyumun örneğini teşkil etmiştir. Dolayısıyla, Özal döneminin Orta Doğu politikaları, ekonomik ve güvenlik kaygılarının karmaşık bir etkileşimi olarak görülebilir; bu da Türkiye'nin, kesişen çok sayıda ulusal çıkarın damgasını vurduğu istikrarsız bir manzarada gezinirken nüfuzunu ortaya koyma hırslarının bir yansımasıdır.

Özal'ın tarafsızlık yerine proaktif bir politika tercih etmesinin en önemli nedeni ekonomik dönüşüm rüzgârı

içerisinde ülke ekonomisinin kazanımlar sağlayacağına olan inancı olmuştur. Ancak bu dönemde Türk ekonomisi 4,5 milyar dolar zarara uğramıştır. Özal öncesi döneme bakıldığında, Arap-İsrail savaşları sırasında iç politik ortamın baskısı ile Filistin'i destekleyen, ancak genel olarak "yurtta sulh, cihanda sulh" şiarı ile tarafsızlık politikasını tercih eden Türkiye, ilk kez bu kadar açık bir şekilde batı bloğu yanında yer almıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri ABD'nin Reagan ile başlayan liberal ekonomi politikaları ve artan karşılıklı bağımlılıkları silah olarak kullanmasıdır. Ekonomi yetmişlerin krizlerinden sonra muhafazakâr liberal hükümetler tarafından içte özgürleştirilirken dışta bir silah olarak görülmüştür. Irak özelinde bakıldığında Irak petrollerinin %90'ı Türkiye ve Arabistan boru hatlarından geçmektedir ve Türkiye-İrak ticaret hacmi oldukça gelişmiştir. Bunun için Türkiye ile işbirliği, ABD'ye önemli bir üstünlük kazandırmıştır (Önal & Özdağ, 2016, s. 63).

2. Yöntem

Özal dönemi liberleşme süreci SWOT analizi kullanılarak yapılmıştır. SWOT analizi, bir organizasyonun iç ve dış çevresinin sistematik bir değerlendirmesini sağlayan bir stratejik planlama aracıdır. SWOT, İngilizce'deki "Strengths" (Güçlü Yönler), "Weaknesses" (Zayıf Yönler), "Opportunities" (Fırsatlar) ve "Threats" (Tehditler) kelimelerinin baş harflerinden oluşur. Bu çerçeve, bir kurumun mevcut durumunu, hedeflerini ve bunlara ulaşma yolunda karşılaşılabileceği faktörleri anlamasına yardımcı olur. Özellikle iş dünyasında ve kamu politikalarında yaygın olarak kullanılan bu analiz, karar alma süreçlerini desteklerken, stratejik planlama ve uygulamaların temelini de oluşturur.

Bir SWOT analizi yaparken öncelikle içsel faktörler, yani kuruluşun güçlü ve zayıf yönleri dikkate alınır. Güçlü yönler, bir organizasyonun rekabet avantajı sağlayan unsurlarıdır; bu unsurlar arasında insan kaynakları, finansal kaynaklar veya teknolojik yeterlilikler gibi çeşitli boyutlar bulunabilir. Öte yandan, zayıf yönler ise organizasyonun bu avantajları yeterince kullanamadığı veya belirli risklerle başa çıkma kapasitesinin düşük olduğu alanları temsil eder. İçsel analiz tamamlandıktan sonra, dışsal faktörler üzerinden fırsatlar ve tehditler değerlendirilir. Olası fırsatlar, pazar eğilimleri, rekabet durumu veya teknolojik gelişmeler gibi dış unsurlardan kaynaklanırken, tehditler ise ekonomik dalgalanmalar, yeni rakiplerin ortaya çıkışı veya düzenleyici değişiklikler gibi olumsuz durumları içerebilir.

Özal dönemi Türkiye'sinde liberalleşme süreci SWOT analizi çerçevesinde değerlendirildiğinde, söz konusu dönemin güçlü yönleri arasında ekonomik büyüme, özelleştirme çabaları ve dışa açılma politikaları yer almaktadır. Zayıf yönler ise, toplumsal eşitsizlikler, siyasi istikrarsızlık ve sosyal gerilimler olarak öne çıkıyor. Fırsatlar, uluslararası ticaretin artması ve yatırım iklimindeki iyileşme ile belirginleşirken; tehditler ise,

küresel ekonomik dalgalanmalar ve iç siyasi belirsizlikleri kapsamaktadır. Bu çerçevede, SWOT analizi, liberalleşme sürecinin dinamiklerini daha iyi anlamak ve stratejik yönelimler geliştirmek için önemli bir araç olarak işlev görmektedir.

3.1 Güçlü Yönler

Özal Dönemi Türkiye'nin liberalleşme süreci, ekonomik ve sosyal yapıda köklü değişimlere zemin oluşturmuş, bu değişimlerin güçlü yönleri ise reformların etkinliğini artırmıştır. Bu süre zarfında, piyasa mekanizmalarının serbestleştirilmesi, yabancı yatırımcılar için daha cazip bir ortam yaratmış ve Türkiye'nin yatırım iklimini önemli ölçüde iyileştirmiştir. Hükümetin inisiyatifleriyle birlikte uygulanan ekonomik reformlar, düzenleyici engellerin azaltılması ve bürokrasinin sadeleştirilmesi gibi adımlar, özel sektörün büyümesini teşvik etmiş, bu da genel ekonomik dinamizmin artmasına katkı sağlamıştır.

Ayrıca, Özal Dönemi, Türkiye'nin dış açılma stratejisi benimsediği bir süreçtir. Bu strateji, hem uluslararası ticaretteki pozisyonunu güçlendirmiş hem de yerli üreticilerin rekabet gücünü artırmıştır. Sermaye hareketliliği, serbest dış ticaret ve özelleştirme uygulamaları ile Türkiye, uluslararası finansal sistemin bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, ülkenin global ekonomideki yerini sağlamlaştırırken, yatırımcıların güvenini artırarak doğrudan yabancı yatırımlarda belirgin bir artış sağlamıştır.

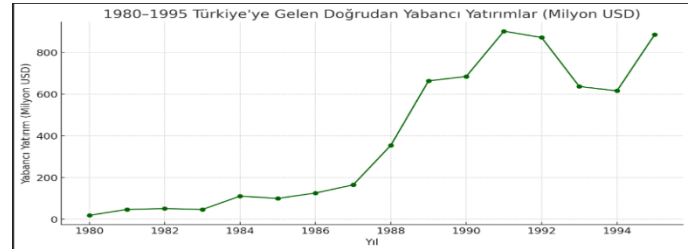
Pazarın büyümesi, liberalleşme sürecinin bir diğer güçlü yönüdür. Özelleştirme ve deregülasyon politikaları, ekonomik sektörde yeni fırsatlar yaratırken, piyasa genişlemesini desteklemiştir. Özel sektördeki büyüme, hem istihdam yaratma açısından hem de tüketim alışkanlıklarındaki değişim ile toplumun geniş kesimlerine ulaşmıştır. Bu bağlamda, girişimcilik ruhunun tetiklenmesi, yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve yerli sanayinin modernleşmesine katkılar sunmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında, Özal Dönemi Türkiye'deki liberalleşmenin güçlü yönleri, ülkenin ekonomik ve sosyal dönüşümünde belirleyici bir rol oynamıştır.

3.1.1. Yatırım İklimi

Yatırım ikliminin, Özal dönemi Türkiye'deki liberalleşme sürecinin dinamiklerini anlamak için merkezi bir öneme sahip olduğu söylenebilir. 1980'lerden itibaren uygulamaya konan ekonomik reformlar, öncelikle devlet müdahalesinin azaltılması ve piyasa odaklı politikaların benimsenmesiyle kendini göstermiştir.

Bu kapsamda, yabancı yatırımcılar için Türkiye'nin kapıları açılırken, ekonomik istikrarı sağlamak adına mali disiplin politikaları da gündeme gelmiştir. Özellikle, döviz kurlarındaki dalgalanmaların önlenmesi ve enflasyonun kontrol altına alınması, yatırımcıların güven duygusunu artırarak uzun vadeli yatırımlara yönelmelerine zemin hazırlamıştır.

Grafik: 1980 -1995 Arası Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Kaynak : UNCTAD,1996

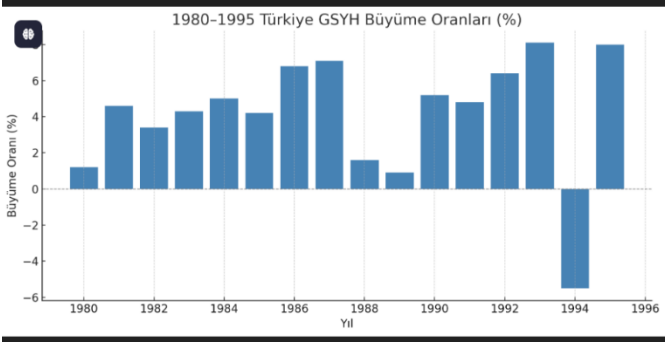
Aynı zamanda, 1989'dan itibaren özelleştirme programlarının hayata geçirilmesi, devlete ait işletmelerin piyasaya arz edilmesi ve rekabetçi bir ortamın yaratılması bakımından önemli bir adım olmuştur. Özal hükümetinin bu özelleştirme hamleleri, özel sektör için yeni yatırım fırsatları oluşturarak, hem yerli hem de yabancı şirketlerin Türkiye'yi cazip bir pazar olarak değerlendirmesine katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra, hukuki altyapının güçlendirilmesi ve yatırım teşvikleri gibi reformlar, Türkiye'nin yatırım iklimini daha da iyileştirmiştir. Yatırımcılar, bu etmenler neticesinde risklerini minimize ederken, Türkiye'nin stratejik konumunu ve büyüyen iç pazarını da göz önünde bulundurarak yatırım yapma kararlarını şekillendirmiştir.

Ancak, iş yapma kolaylıkları sıklıkla düzenleyici belirsizlikler ve bürokratik engellerle gölgelenmiştir. Özellikle, 1990'ların başlarındaki ekonomik dalgalanmalar ve siyasi istikrarsızlık, yatırım iklimini olumsuz yönde etkilemiş, güveni sarsan gelişmelere yol açmıştır. Her ne kadar liberal politikalar yatırımcılar için bazı fırsatlar sunsa da, bu süreçte ortaya çıkan yapısal sorunlar, Türkiye'nin uluslararası yatırımcılar için daha az cazip hale gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, Özal dönemindeki liberalleşme süreci, belirli olumlu gelişmelere rağmen, bazen karmaşık ve çelişkili bir yatırım iklimi sunmuştur. Bu çelişki, yatırımcıların karar süreçlerinde dikkatle değerlendirmeleri gereken bir etmen olarak ön plana çıkmaktadır.

3.1.2. Pazarın Büyümesi

Özal dönemi, Türkiye'nin ekonomi politikalarında köklü değişimlerle tanınırken, bu süreç içerisinde pazarın büyümesi önemli bir odak noktası olmuştur. Ekonomik liberalleşme ile başlatılan özel sektör odaklı büyüme stratejileri, piyasa dinamiklerinin geliştirilmesine olanak tanımış; bu durum, ekonomik büyümenin yanı sıra, rekabet gücünün artmasını da beraberinde getirmiştir. 1980'lerde uygulamaya konulan liberal politikalar neticesinde ithalatın serbestleştirilmesi, dış yatırımların teşvik edilmesi ve özelleştirme uygulamaları gibi unsurlar, piyasa katılımcılarının önünü açmış, böylece yeni girişimlerin ortaya çıkmasını ve mevcut işletmelerin genişlemesini hızlandırmıştır.

Grafik: 1980-1995 Arası Türkiye'nin GSYH Büyüme Oranları

Kaynak : (The World Bank Group, 2023)

Bu büyüme süreci, Türkiye'nin ekonomik altyapısını dönüştürürken, aynı zamanda çeşitli sektörlerde de önemli gelişmelere imza atılmasını sağlamıştır. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde yaşanan istihdam artışı, piyasa şartlarının iyileşmesiyle doğrudan ilişkilidir. Sanayi sektörü, 1980'lerden itibaren dışa açılım ile birlikte gelişim gösteren alanların başında gelmektedir. Ekonomik büyüme ivmesi, özellikle 1980 sonrası dönemde, Türk sanayisinin dünya pazarlarındaki rekabetçiliğini artırmış ve yerli üretimin global tedarik zincirlerine entegre olmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca, özelleştirme ile birlikte birçok kamu işletmesinin verimliliği artmış ve kaynakların daha etkin bir biçimde kullanılması sağlanmıştır, bu da piyasanın toplam büyüklüğünü doğrudan etkilemiştir.

Sonuç olarak, Özal dönemi, Türkiye pazarında özelleşme ve dışa açılma yoluyla büyüme dinamiklerinin oluşturulmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu süreç, sadece ekonomik ölçütlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal yapının dönüşümüne de zemin hazırlamıştır. Artan talep ve çeşitlenen ürün yelpazesi, pazar büyümesini destekleyen temel etkenler arasında sayılabilirken, tüketim alışkanlıklarındaki değişim ve siyasi istikrar, bu büyümanın sürdürülebilirliği için kritik öneme sahip olmuştur. Dolayısıyla, pazarın büyümesi, Türkiye'nin liberalleşme yolunda attığı adımların somut bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

3.2. Zayıf Yönler

Özal dönemi, Türkiye'nin liberalleşme sürecinde önemli adımların atıldığı bir dönem olmasına rağmen, bazı zayıf yönleri de beraberinde getirmiştir. Bu zayıf yönlerin başında sosyal adalet sorunları gelmektedir. Liberalleşme, ekonomik büyümeyi hızlandırma hedefiyle yola çıktığında, bir dizi sosyal eşitsizliği de derinleştirmiştir. Özellikle gelir dağılımındaki adaletsizlik, toplumsal huzursuzluğun artmasına zemin hazırladı. Ekonomik politikalar, büyük ölçüde özelleştirme ve deregülasyon üzerine kurgulandığından, bu süreçte özellikle dezavantajlı gruplar daha fazla dışlanmış ve yoksulluk artmıştır. Bu bağlamda, sosyal güvenlik sisteminin yetersizliği ve eğitimdeki eşitsizlikler, sosyoekonomik farklılıkların derinleşmesine

yol açmış ve toplumsal bütünlük açısından ciddi sorunlar yaratmıştır.

İstihdam sorunları da dönemin diğer belirgin zayıf yönlerini oluşturmuştur. Ekonomik liberalleşme, bazı sektörlerde büyüme sağlamış olmasına karşın, bu büyüme sürecinin yaratmış olduğu istihdam imkânları, beklenenin altında kalmıştır. İşgücü piyasasında kayıtdışı istihdamın yaygınlaşması, iş güvencesinin azalması ve işsizlik oranlarının yükselmesi, Özal döneminin istenen ekonomik faydasını gölgede bırakmıştır. İstihdam kalitesi, yapılan reformların ekonomiye entegre edilmesinde büyük ölçüde başarısız kalmış; yüksek işsizlik oranları, özellikle genç nüfus arasında umutsuzluk yaratmıştır. Ayrıca, yeni iş alanlarının oluşturulamaması, mevcut işgücü potansiyelinin etkili bir şekilde değerlendirilmemesine neden olmuştur. Bu durum, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik sorunlar da yaratmış, toplumda bir boşluk hissi yaratmıştır.

Sonuç olarak, Özal dönemi Türkiye'nin liberalleşme sürecinin zayıf yönleri, sosyal adalet sorunları ve istihdam eksikliği gibi temel meseleler üzerinden kendini göstermiştir. Bu zayıf yönler, liberal ekonomik politikaların yanında, sosyal denge ve refahın sağlanmasında öngörülmesi gereken unsurların yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin gelecekteki ekonomik stratejileri, sosyal adaletin sağlanması ve istihdam olanaklarının artırılması gibi konuları öncelikli hedefler olarak belirlemelidir.

3.2.1. Sosyal Adalet Sorunları

Özal dönemi, Türkiye'nin liberalleşme sürecinde sosyal adalet sorunlarının belirginleştiği bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde, özellikle ekonomik liberalizasyonun getirdiği genişlemeler, toplumun farklı kesimleri arasında gelir eşitsizliğini artırıcı etkiler yaratmıştır. Özellikle tarım ve sanayi sektörlerindeki serbest piyasa uygulamaları, kırsal nüfus ile kentsel nüfus arasındaki sosyal ve ekonomik farkları derinleştirmiş; kırsaldan şehre göç eden bireyler, genellikle yetersiz sosyal güvenlik imkanları ile karşılaşmıştır. Bu durum, sosyal adalet arayışının yanı sıra, sosyal hareketlilik konusunda da engeller ortaya çıkarmıştır.

Özellikle eğitim fırsatlarından yararlanma oranı, sınıf ve bölge bazında önemli farklılıklar göstermiştir. Zengin ve fakir bölgeler arasında eğitim olanakları açısından büyük farklılıklar yaşanmış, bu durum fırsat eşitliğini zedelemiştir. Eğitimdeki eşitsizlik, sadece bireylerin sosyal ve ekonomik statüsünü değil, aynı zamanda toplumsal dinamizmi de etkilemiştir. Ekonomik büyümenin hızlandığı bu dönem, eğitim ve sosyal hizmetlerdeki yetersizliklerle birleşince, sosyal adaletin sağlanmasında ciddi sıkıntılar doğurmuştur.

Özellikle ekonomik liberalleşme süreçlerinde, devletin sosyal politikalar üzerindeki rolü yeniden tanımlanmış, sosyal güvenlik ağı zayıflamıştır. Bu noktada,

özeleştirirmeler ve piyasa odaklı reformlar, sosyal güvenlik sisteminin dışlanması ve sosyal yardımların azalmasına sebep olmuştur. Bu değişim, özellikle düşük grupların ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersiz kalmış, sosyal adalet bilincinin zayıflamasına yol açmıştır. Sonuç olarak, Özal dönemi Türkiye'sinin liberalleşme sürecinde yaşanan sosyal adalet sorunları, sadece ekonomik etkilerle sınırlı kalmayıp, toplumsal dokunun zayıflamasına ve kimlik parçalanmasına da yol açan karmaşık bir hâl almıştır. Bu süreçte, sosyal adaletin sağlanması için gerekli olan politikaların geliştirilmemesi, toplumun çeşitli kesimleri arasında sarsıcı bir uçurum açmıştır.

3.2.2. İstihdam Sorunları

İstihdam sorunları, Özal döneminde Türkiye'nin liberalleşme sürecinin önemli zayıf yönlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 1980'lerin başında başlatılan ekonomik dönüşüm, piyasa mekanizmalarının ön plana çıkmasını sağlarken, aynı zamanda istihdam yapısında da derin değişiklikler meydana getirmiştir. Liberalizasyon politikaları, sanayileşmeyi hızlandırmak amacıyla devletin ekonomideki rolünü azaltmayı hedeflese de, bu süreçte ortaya çıkan sosyal etkiler ve istihdam sorunları göz ardı edilmiştir. Özellikle tarım sektöründe meydana gelen dönüşüm, kırsal alandan kentsel alanlara göçün hızlanmasına zemin hazırlamış ve işsizlik oranlarını artırmıştır.

Grafik :1980-1995 Yıllarında Türkiye'de İşsizlik Oranları

Kaynak : (TÜİK, 2023)

Söz konusu politikalar, istihdam yaratma hedefleri açısından ikili bir yapıya yol açmıştır. Bir yandan, özel sektörün teşvik edilmesi, yeni iş fırsatlarının oluşmasını sağlarken; diğer yandan, bu istihdamın genellikle düşük ücretli ve güvencesiz bir yapıda olması, çalışanların sosyal güvenlik şemsiyesinden uzak kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, çalışma koşulları giderek esnekleşmiş ve neoliberalleşme sürecinin getirdiği belirsizlikler, hem iş güvencesi hem de gelir dağılımı açısından ciddi eşitsizliklere sebebiyet vermiştir. Türkiye'deki işsizlik oranı, özellikle gençler arasında ciddi bir sorun haline gelirken, iş gücüne katılımda da cinsiyet eşitsizliği dikkat çekmiştir.

Özal dönemi, ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla iş gücü piyasasında gerçekleştirilen deregülasyon sonucunda, nitelikli iş gücünün yetersizliği ve eğitim sisteminin işgücü

talebine uygun hale getirilememesi gibi yapısal problemler de ortaya çıkmıştır. İstihdam yaratılan sektörlerin çoğunluğu, teknoloji ve bilgi yoğun sektörlerden ziyade, emek yoğun, düşük katma değerli sektörler üzerine yoğunlaşmıştır. Sonuç olarak, bu durum, hem ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından riskler taşımış hem de geniş kitlelerin ekonomik refah düzeyini olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin liberalleşme sürecinde, istihdam meseleleri, sadece ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda toplumsal değişim ve sosyal adalet açısından da ele alınması gereken karmaşık bir zayıflık olarak belirginleşmiştir.

3.3. Fırsatlar

Türkiye'nin Özal dönemi, liberal ekonomik reformların hayata geçirilmesiyle beraber, çeşitli fırsatlar sunmuştur. Bu fırsatlar, iç dinamiklerin yanı sıra, küresel ekonomik değişimlerin etkisiyle de şekillenmiştir. Özellikle yabancı yatırımlar, Türkiye'nin ekonomisinin modernizasyonuna katkı sağlayarak, istihdam ve üretkenlik alanlarında önemli gelişmeler yaşanmasını mümkün kılmıştır. 1980'lerin ortalarında başlatılan liberal politikalar, Türkiye'yi dünya pazarlarına daha fazla entegre etmekle kalmamış, aynı zamanda dış sermayenin ülke içine çekilmesine yardımcı olmuştur. Özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde yaşanan yabancı yatırımlardaki artış, üretim kapasitesinin genişlemesine ve Türk iş gücünün kalitesinin yükselmesine katkıda bulunmuştur.

Globalleşme süreci, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu dönem boyunca, birçok Türk işletmesi uluslararası pazarlarda rekabet edebilir hale gelirken, aynı zamanda yabancı firmaların Türkiye'ye olan ilgi ve talebi artmıştır. Türk ürünleri, özellikle tarım, tekstil ve otomotiv sektörlerinde, küresel pazarda yer bulmuş, bu durum da ihracatın artmasıyla ekonomik büyümeyi desteklemiştir. Globalleşmenin sağladığı fırsatlar, Türkiye'nin marka imajını uluslararası alanda güçlendirirken, yerel şirketlerin de uluslararası standartlara ulaşmasını teşvik etmiştir.

Buna ek olarak, Özal dönemi, özel girişimciliğin teşvik edilmesi ve devletin ekonomideki rolünün azaltılmasıyla birlikte, kendi kendine yeterlilik hedeflerine ulaşma konusunda fırsatlar sunmuştur. Küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik destekler, yerel girişimcilerin, yeni teknolojilere yatırım yapmalarını ve yenilikçi çözümler geliştirmelerini sağlamıştır. Sonuç olarak, Türkiye'nin liberal ekonomiye geçişi, yalnızca ekonomik göstergeler üzerinde değil, aynı zamanda toplumsal yapı üzerinde de uzun vadeli etkiler yaratmış, bu değişim süreci Türkiye'nin uluslararası konumunu güçlendirmiştir. Bu fırsatlar, liberalizasyon politikalarının uzun vadeli sürdürülebilirliği için de zemin hazırlamıştır.

3.3.1. Yabancı Yatırımlar

Yabancı yatırımlar, Özal dönemi Türkiye'sinin ekonomik

liberalleşme sürecinde kritik bir rol oynadı. 1980'li yılların başındaki reformlar, Türkiye'yi küresel ekonomik sisteme entegre ederken, yabancı sermaye girişini teşvik eden bir dizi politika geliştirdi. Özelleştirme uygulamaları, serbestleşme ile birlikte gelirken, bu durum yabancı yatırımcılar için yeni fırsatlar yarattı. Özal'ın hükümeti, yatırım ortamını iyileştirmek adına hukuki ve idari reformlar gerçekleştirerek, yabancı girişimcilerin Türkiye'de iş yapma koşullarını kolaylaştırdı. Bu dönemde, yabancı yatırımcılar için sağlanan vergi muafiyetleri ve teşvikler, Türkiye'yi cazip bir pazar haline getirdi.

Yabancı yatırımların Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi yalnızca finansal kaynak sağlamakla kalmadı; aynı zamanda teknoloji transferini ve yeni iş yapma becerilerini de beraberinde getirdi. Türkiye'deki birçok sektör, özellikle imalat ve hizmet alanlarında, yabancı sermaye ile büyüdü. Örneğin, otomotiv, bilgi teknolojisi ve telekomünikasyon sektörleri, yabancı yatırımların etkisiyle önemli bir gelişme gösterdi. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımlar, istihdam yaratmakla birlikte, rekabeti artırarak yerel işletmelerin verimliliğini olumlu yönde etkiledi. Bu gelişmeler, Türk sanayisinin uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğini artırdı.

Bununla birlikte, yabancı yatırımlara olan bağımlılık, bazı riskler de doğurdu. Ekonomik dalgalanmalar, siyasi belirsizlikler ve global piyasalardaki değişimler, Türkiye'nin yabancı yatırımlara olan güvenini sarsabilecek faktörler olarak öne çıktı. Ayrıca, belirli sektörlerdeki aşırı yabancılaşma, yerli sanayi üzerinde baskı oluşturarak, uzun vadede sürdürülebilir büyüme açısından tartışmalı bir durum yarattı. Dolayısıyla, yabancı yatırımların Türkiye'deki liberalleşme sürecindeki rolü, yalnızca olumlu katkılar değil, aynı zamanda dikkatle yönetilmesi gereken sorunlar ve zorluklar da içermektedir. Bu dinamik etkileşim, Özal dönemi hakkında yapılan analizlerin ve değerlendirmelerin merkezinde yer almaktadır.

3.3.2. Globalleşme

Küreselleşme, Turgut Özal'ın görev süresi boyunca Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve siyasi manzarasıyla iç içe geçmiş, ülkenin liberalleşme yörüngesini önemli ölçüde etkileyen çok yönlü bir olguyu temsil etmektedir. 1980'ler boyunca Türkiye, ticareti artırmayı, yabancı yatırımları çekmeyi ve küresel tedarik zincirlerine entegre olmayı amaçlayan ekonomik reformlarla karakterize edilen, küresel piyasalarla yoğun bir etkileşim yaşadı. Bu dönem, korumacı bir ekonomik duruştan açık pazar modeline doğru stratejik bir dönüşe işaret ederek daha derin uluslararası ilişkileri ve gelişen ihracat odaklı bir ekonomiyi teşvik etmiştir.

Küreselleşmiş bir ekonomiye geçiş, hükümetin bürokratik engelleri ortadan kaldırarak ve rekabetçiliği teşvik eden deregülasyon ve özelleştirme taahhüdü ile daha da kolaylaştırılmıştır. İhracat işleme bölgelerinin kurulması ve serbest ticaret anlaşmaları, doğrudan yabancı yatırımları katalize ederek yurt dışından sermaye girişini, ileri

teknolojileri ve yönetim uzmanlığını getirmiştir. Eş zamanlı olarak, Türkiye'nin Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi çeşitli uluslararası kuruluşlara üyeliği ve 1995 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne başlaması, küresel ekonomiye entegrasyonunun altını çizmiştir. Bu entegrasyon sadece ekonomik alışverişlerin ötesine geçmiş, kültürel ve sosyal boyutlar da yakınlaşmaya başlamış ve çeşitli kültürel alışverişlerin ve etkilerin akınına neden olmuştur.

Ancak Özal dönemindeki küreselleşme sürecinin zorlukları da yok değildi. Ekonomik büyüme ve modernleşmenin önünü açarken, yerel endüstrileri etkileyen artan rekabet ve bölgesel ekonomik kalkınmadaki eşitsizlikler de dahil olmak üzere iç pazardaki kırılganlıkları da ortaya çıkardı. Yabancı sermayenin hızlı akışı, üretkenliği ve yenilikçiliği artırmada faydalı olsa da, zaman zaman düzenleyici çerçeveleri aşarak finansal istikrarsızlığa ve sosyal gerilimlere yol açmıştır. Sonuç olarak, küreselleşmenin faydaları eşit olmayan bir şekilde dağılmış ve ortaya çıkan sosyo-ekonomik eşitsizliklerin giderilmesinde liberal ekonomi politikalarının sürdürülebilirliği konusunda soru işaretleri yaratmıştır. Dolayısıyla, bu önemli dönemde Türkiye'deki küreselleşme güçlerinin analizi, hem büyüme fırsatlarını hem de hızlı liberalleşmeye eşlik eden içsel gerilimleri ortaya koymaktadır.

3.4. Tehditler

Türkiye'de 1980'lerde Turgut Özal'ın politikalarından büyük ölçüde etkilenen liberalleşme dönemi, aslında ülkenin ekonomik ve siyasi çerçevesine meydan okuyan bir dizi tehdidi ortaya çıkardı. En acil tehditler arasında yüksek enflasyon oranları, kur dalgalanmaları ve tekrar eden ödemeler dengesi sorunları ile karakterize edilen ekonomik krizler vardı. Bu krizler, ekonomik büyümeyi ve istikrarı teşvik etmeyi amaçlayan liberal piyasa reformlarının altını oydu. Hızlı deregülasyon ve piyasaların açılması, başlangıçtaki ekonomik genişlemeyi katalize ederken, aynı zamanda dış şoklara önemli ölçüde maruz kalmaya yol açtı. Örneğin, petrol fiyatlarındaki şoklar gibi küresel ekonomik dalgalanmalar, Türkiye'nin ithalata bağımlı ekonomisini doğrudan etkileyerek ciddi ticaret açıklarına yol açabilir. Yabancı yatırımlara aşırı bağımlılık, yetersiz yerli finansal kurumlarla birleşince ekonomiyi spekülasyon saldırılarına ve yatırımcı güveninin kaybına açık hale getirerek konjonktürel gerilemeleri artırmıştır.

Siyasi istikrarsızlık da Özal dönemindeki liberalleşme çabaları için aynı derecede ürkütücü bir tehdit oluşturdu. Ekonominin liberalleşmesiyle birlikte mevcut güç yapılarına meydan okuyan yeni siyasi dinamikler ortaya çıktı. Artan ekonomik özgürlükten kaynaklanan yeni aktörlerin siyasi alana girmesi, çoğu zaman mevcut gerilimleri artırdı ve bir parçalanma ortamı yarattı. Örneğin, iş dünyası lobileri ve sendikalar da dahil olmak üzere çeşitli çıkar gruplarının yükselişi sıklıkla öngörülemeyen siyasi çatışmalara ve grevlere yol açarak yasama süreçlerini

sekteye uğrattı. Ayrıca, siyasi partiler arasında değişen bağlılıklar ve ideolojik ayrılıklar, gerekli ekonomik reformları raydan çıkarabilecek koalisyon istikrarsızlığı olasılığını artırmıştır. Ele alınmayan etnik ve bölgesel eşitsizlikler de toplumsal huzursuzluğa katkıda bulunarak, zaten milliyetçilik ve kimlik politikalarıyla ilgili sorunlarla boğuşan bir ülkede liberal gündemi tehdit etti. Dolayısıyla, ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlığın bir araya gelmesi sadece Türkiye'nin liberalleşme yörüngesini tehlikeye atmakla kalmamış, aynı zamanda yönetişim, sosyal uyum ve bu dönüşüm döneminde başlatılan reformların uzun vadeli sürdürülebilirliği ile ilgili daha geniş soruları da beraberinde getirmiştir.

3.4.1. Ekonomik Krizler

Ekonomik krizler, Özal dönemi Türkiye'sinin liberalleşme çabalarını ve genel ekonomik istikrarını önemli ölçüde tehdit eden unsurlar arasında yer almaktadır. 1980'lerin başları, Türkiye'nin ekonomisinde yaşanan yapısal dönüşümlerin yanı sıra, uluslararası ekonomik dalgalanmaların da etkisiyle, farklı krizlerle karakterize edilen bir dönem olmuştur. Bu bağlamda, 1989-1990 yıllarında yaşanan yüksek enflasyon ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar, ekonomik istikrarı zedelemiş ve gerçekçi bir liberalizasyon stratejisi geliştirmeyi zorlaştırmıştır.

Özal'ın serbest piyasa reformları ve özelleştirme politikaları, Türkiye'nin ekonomik yapısını dönüştürmeyi amaçlasa da, bu süreçte enflasyon, borçlanma, ve ticaret dengesi gibi makroekonomik göstergelerde kontrolden çıkan birtakım sorunlar baş göstermiştir. 1994 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz, bu dönüşüm sürecinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Kriz, hem iç hem de dış dinamiklerin bir araya gelmesiyle patlak vermiştir. Özellikle döviz krizinin tetiklediği devalüasyon, bankacılık sistemine olan güvensizliği artırarak bankaların iflasına yol açmış, bunun sonucunda ekonomik aktivitelerde derin bir daralma meydana gelmiştir.

Bu ekonomik dalgalanmalar, Türkiye'nin liberalleşme sürecinde önemli bir sınav olmuştur. Yüksek enflasyon oranları ve işsizlik problemleri, sosyal huzursuzlukları da beraberinde getirirken, hükümetin ekonomi politikalarının halk nezdinde geçerliliğini sorgulatmıştır. Liberalizasyon sürecine olan destek, ekonomik kriz dönemlerinde aksaklıklar yaşadıkça zayıflamış ve bu durum, Türkiye'nin hem iç dinamiklerinde hem de uluslararası alanda karşılaştığı tehditleri artırmıştır. Dolayısıyla, Özal dönemi ekonomik krizleri, Türkiye'nin demokrasi ve ekonomik liberalizasyon hedefine ulaşmasında kritik bir engel teşkil etmiştir.

3.4.2. Siyasi İstikrarsızlık

Siyasi istikrarsızlık, Özal döneminde Türkiye'nin liberalleşme sürecini derinden etkilemiştir. Bu dönemde, özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren, sıklıkla hükümet değişiklikleri, koalisyon çatışmaları ve toplumsal huzursuzluklar yaşandı. Her ne kadar Turgut Özal'ın

başbakanlığı, ekonomik reformların ve liberal politikaların hayata geçirilmesi açısından olumlu bir başlangıç sağlasa da, siyasi arenada yaşanan belirsizlikler bu reformların etkisini sınırladı. Özal, güçlü bir liderlik sergileyerek siyasi istikrarsızlığın etkilerini en aza indirmeye çalıştı, ancak ülkenin siyasi yapısındaki temel sorunlar, reformların sürdürülmesine engel oldu.

Oluşan siyasi belirsizlik, hem halkın güveninin azalmasına hem de yurtiçindeki ve uluslararası yatırımcıların dikkatinin dağılmasına yol açtı. Dönemin siyasi atmosferi, sıkça ortaya çıkan ve ekonomik anlamda kaygı verici olan toplumsal hareketler ve protestolarla şekillendi. 1986'daki 1 Mayıs olayları gibi önemli dönüm noktaları, bütün bu gelişmelerin sonucunda hayat buldu. Bu tür olaylar, istikrar arayışındaki engeller olarak ortaya çıkarken, aynı zamanda devletin sosyal yapısıyla ilgili derin sorunların da gün yüzüne çıkmasına neden oldu. Çoğu zaman istikrarsız siyasi ortam, ekonomik liberalizasyonun yarattığı eşitsizliklerin toplumsal tepkilerle birleşmesine zemin hazırladı.

Sonuç itibarıyla, siyasi istikrarsızlık, Türkiye'nin liberalleşme sürecinde hem bir engel hem de bir tehdit olarak karşımıza çıktı. Reformların etkili bir şekilde hayata geçirilememesi, ülkenin ekonomik kalkınmasını da olumsuz yönde etkiledi. Özal dönemi, siyasi anlamda tutarsızlıkla dolu bir örnek olarak, ilerleyen yıllarda hem Türkiye'nin iç dinamiklerini hem de uluslararası konumunu şekillendiren temel bir referans olarak görülebilir. Bu bağlamda, siyasi istikrarsızlığın sunduğu zorluklar, liberalleşme sürecinin sadece bir ekonomik dönüşüm değil, aynı zamanda bir siyasi adaptasyon süreci olduğunu da gözler önüne sermektedir.

3. Bulgular ve Sonuç

1970'li yıllar dünyada ekonomik ve politik dönüşümünün başlangıcını işaret etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve 1 ons altını 35 ABD dolarına eşitleyerek, sisteme üye ülkelerde sabit döviz kuru sağlayan Bretton Woods sistemi, 1971 yılında "Nixon Şoku" diye bilinen kararla son bulmuştur. 1973 ve 1979 yıllarında ortaya çıkan petrol krizleri, Batı ülkelerinin yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan bu ekonomik açmazlar, Keynezyen ekonomi modellerinin ve sosyal devlet algısının sorgulanmasına yol açmıştır. İngiltere'de Demir Leydi lakabını alan Margaret Thatcher, ABD'de ise Ronald Reagan hükümetleri ile neoliberal ekonomi politikaları hayata geçmeye başlamıştır. Seksenli yıllarda dünyada artık devlet; ekonomi alanında sınırlayıcı ve hegomon güç olmak yerine, özel sektörü ve çok uluslu şirketleri destekleyen bir rol almaya başlamıştır. Bu dönüşüm işbirliği ve karşılıklı bağımlılıkları artırmıştır. Gelişmiş ülkeler normatif güç kullanarak yetmişli yılların kriz ortamından çıkmaya çalışmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise özellikle SSCB'nin dağılmasının ardından sosyalist ve ithal ikameci politikaların yerini liberal ekonomi politikaları almaya başlamış ve bunun sonucunda gelişmiş ülkelere olan bağımlılık hızla artmıştır. İthalatın önündeki engellerin kalkması, dış ticaret açıklarını

beraberinde getirmiştir.

Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte özellikle Batı Bloğu ülkelerinin daha yayılcı politikalar izlemeye başlamasıdır. SSCB'nin dengeleyici gücünün ortadan kalkması ve komünizmin bir daha güçlenmemesi arzusu, Batı Bloğu'nu yayılcı bir tutum almaya yönlendirmiştir. Ekonomideki neo liberal akımı, politik alanda muhafazakâr tutumlar takip etmiştir. Batılı değerlerin korunması ve Doğu Bloku içerisinde ortaya çıkan yeni devletlere bu değerlerin yayılması önem kazanmıştır.

Bu süreçte Türkiye 12 Eylül 1980 ihtilali ile demokrasi serüvenine bir kez daha ara vermiştir. Bu aranın ardından seksenli yıllar Dünya Bankası gibi Ortodoks ekonomi pratiği olan Turgut Özal'ın liberal- muhafazakar yönetimi ile başlamıştır. Türkiye darbe sonrası dönemde dünyadaki ana ekonomik akıma eklenmeye çalışmıştır. İthal ikameci politikalar terk edilerek liberal ekonomi modeli benimsenmiş, ekonomi üzerindeki devlet tekeli kaldırılmıştır. Döviz yasaklarını kaldırarak dalgalı kura geçilmesi, Ortodoks ekonomi modeli aracılığı ile Batıya yakınlaşmayı amaçlamıştır. AB'nin Doğu Avrupa ve Orta Asya üzerinde SSCB sonrası alan doldurma politikalarına karşılık Türkiye, bu alanda menfaatlerini koruyucu bir pozisyon almaya çalışmıştır. Özal'ın özellikle enerji hatları üzerindeki girişimleri, Batı ile karşılıklı bağımlılıklarda teknoloji eksikliğinden kaynaklanan dezavantajlı konumu dengelemeyi amaçlamıştır. Körfez Savaşı sırasında tarafsız kalması beklenen Türkiye'nin, koalisyon güçlerine destek açıklayan ilk ülkelerden biri olması, ekonomi alanında olduğu gibi dış politika alanında da dönüşümün yaşandığının göstergesidir. Statükocu devlet anlayışının yerini proaktif devlet almıştır.

Özal Dönemi, Türkiye'nin liberalleşme sürecinde köklü dönüşümlere sahne olan bir dönemdir. Turgut Özal liderliğinde gerçekleştirilen ekonomik reformlar, Türkiye'yi devlet ağırlıklı bir ekonomiden, serbest piyasa mekanizmalarının etkin olduğu bir yapıya kavuşturmayı hedeflemiştir. Bu geçişte, özelleştirmeler ve deregülasyon ön plana çıkmış, dış yatırımların teşvik edilmesi, finansal piyasalardaki dönüşüm ve ihracata dayalı büyüme stratejileri ile desteklenmiştir. Ancak bu süreç, yalnızca ekonomik değişimle sınırlı kalmamış; toplumsal yapıda da önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Özal'ın liberal politikaları, tüketim alışkanlıklarını ve toplumun ekonomik aktörler arasındaki dinamikleri değiştirmiştir. Özellikle, ticari faaliyetlerin artması ve bireysel girişimciliğin teşvik edilmesi, Türkiye'de yeni bir ekonomik kültürün şekillenmesine olanak sağlamıştır.

Ancak bu liberalleşme süreci, çeşitli zorlukları ve riskleri de beraberinde getirmiştir. Ekonomide yaşanan dalgalanmalar, gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve büyüme süreçlerinin sürdürülebilirliği konusundaki eleştiriler, Özal hükümetinin politikalarını sorgulatan unsurlar arasında yer almıştır. İleriye dönük olarak, siyasi istikrarla eş zamanlı olarak

yapılandırıcı bir ekonomik politikaya duyulan ihtiyaç, toplumsal barış ve ekonomik refahın teminatı olmuştur. Özal Dönemi'nin getirdiği liberalleşme, derin sosyo-ekonomik etkiler oluşturmuş; ancak bu etkilerin uzun vadeli başarıya dönüşebilmesi için çeşitli yapısal reformların gerçekleştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, Özal Dönemi, Türkiye'nin liberalleşme serüveninin yalnızca bir başlangıcı değil, aynı zamanda zorluklarla dolu bir süreç olarak tarihte iz bırakmıştır. Bu dönemde atılan adımlar, Türkiye'nin ekonomik profiline kalıcı etkiler yapmış; ancak liberal politikaların etkinliğini artıracak kapsamlı stratejilerin gerekliliği her zaman gündemde kalmıştır. Aynı zamanda, liberalleşmenin getirdiği kırılganlıklar, gelecek dönemde takip edilmesi gereken süreçlerin ve politika setlerinin doğru bir biçimde kurgulanmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Özal Dönemi'nden çıkarılacak dersler, Türkiye'nin gelecekteki ekonomik ve sosyal politikalarının şekillenmesinde kritik rol oynamaktadır.

Özal dönemi incelendiğinde yaşanan ekonomik ve politik dönüşümün seksenli ve doksanlı yılların dünya ekonomik ve politik sistemine uyum gayreti olduğu görülmektedir. Özal'ın uyguladığı politikalar dünyada ortaya çıkan makroekonomik veriler ışığında incelendiğinde bir tercih olmaktan ziyade zorunluluğun sonucudur.

Kaynakça

- Anderson, J. R. (1981). Bankrupting America: The impact of President Reagan's military budget. *International Journal of Health Services*, 11(4), 623–629.
- Aras, B. (2001). Turkey and the post-Soviet states: Between cooperation and integration. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*.
- Armaoğlu, F. (2005). *20. Yüzyıl siyasi tarihi (Cilt 1-2: 1914–1995)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Bac, M. M. (1997). *Turkey's relations with a changing Europe*. Manchester: Manchester University Press.
- Balcı, A., & Madakbaş Güler, E. (2018). Turgut Özal dış politikası: Amerikan düzeninde yeniden konumlanma ve otonomi arayışı. *Muhafazakar Düşünce*, 77–98.
- Boughton, J. (2002). Globalization and the silent revolution of the 1980s. *Finance & Development*, 39(1).
- Castells, M. (1996). *The information age: Economy, society, and culture. Vol. 1: The rise of the network society*. Wiley Blackwell.
- Chaikin, A. (1994). *A man on the moon: The voyages of the Apollo astronauts*. Westminster: Penguin Books.
- Churchill Archives Centre. (tarih yok). *Margaret Thatcher: A biography*. <https://archives.chu.cam.ac.uk/collections/thatcher-papers/thatcher-biography/>

- Cumhuriyet Gazetesi. (1990, Temmuz 8).
- Ekinci, N. (2012). İnönü dönemi ve II. Dünya Savaşı yılları. H. C. Çiçek (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* (s. 1281). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gereth, W. (2001). Turkey and the Caucasus: Domestic interests and security concerns. *Chatham House*.
- Gözen, R. (2004). Türkiye ve I. Körfez Savaşı: Kriz ortamında dış politika. F. Sönmezoğlu (Ed.), *Türk dış politikasının içinde*. İstanbul: Der Yayınları.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hirst, P., & Thompson, G. (1996). *Globalization in question: The international economy and the possibilities of governance*. New York: Polity Press.
- Kongar, E. (1998). *21. Yüzyılda Türkiye* (11. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Meltzer, A. H. (1988). Economic policies and actions in the Reagan administration. *Journal of Post Keynesian Economics*, 10(4), 528–540.
- Önal, T., & Özdağ, A. (2016). Körfez Savaşı ve Türk dış politikasına etkileri. *Turkish Studies*, 11(16), 53–70.
- Öniş, Z. (1990). The political economy of Turkey in the 1980s: The anatomy of unorthodox liberalism. T. Arıcanlı & D. Rodrik (Eds.), *The political economy of Turkey* (s. 18–22). New York: MacMillan.
- Özal, T. (1992). Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın dış politika ve ekonomi açısından "Türkiye'nin stratejik öncelikleri" adlı uluslararası sempozyumun açılışında yaptıkları konuşma. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Öztürk, S., & Saygın, S. (2017). The economic effects of the 1973 oil crisis and stagflation case. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1–12.
- Reaganfoundation.org. (tarih yok). *Reaganomics: Economic policy and the Reagan revolution*. <https://www.reaganfoundation.org/ronald-reagan/the-presidency/economic-policy/>
- Sampa, F. P. (2013, Nisan). The Iron Lady and the Cold War. *American Diplomacy*. <https://americandiplomacy.web.unc.edu/2013/04/the-iron-lady-and-the-cold-war/>
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi. (1990, Eylül 1). *18. Dönem 47. Cilt 4. Yasama Yılı*. Ankara.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (1973). *Türk dış politikasında 50 yıl: İkinci Dünya Savaşı yılları (1939–1946)*. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.

Extended Abstract

Purpose

This study aims to analytically examine the economic transformation experienced during the Özal era in Turkey and its impact on foreign policy. The period from 1980 onwards marked a paradigm shift in Turkey's political economy, characterized by the adoption of neoliberal reforms and global economic integration strategies. The research investigates how these reforms restructured the national economy and reshaped Turkey's diplomatic orientation.

Literature Review

Existing literature highlights the 1980s as a decade of global neoliberal transition, with leaders such as Ronald Reagan and Margaret Thatcher advocating deregulation, privatization, and market liberalization. In Turkey, Turgut Özal implemented similar reforms, aligning the country with global trends. Scholars like Ziya Öniş and Emre Kongar have emphasized both the structural transformation of the Turkish economy and the changing dynamics in its foreign policy, particularly in relation to the West and newly independent Turkic states. The literature also reveals gaps concerning the systemic evaluation of this transformation, particularly through strategic planning frameworks like SWOT.

Methods

The study adopts a qualitative research method grounded in document and policy analysis. The core analytical framework is the SWOT analysis, which evaluates the strengths, weaknesses, opportunities, and threats associated with Turkey's liberalization process during the Özal era. This approach allows for a structured understanding of internal dynamics and external influences shaping the country's economic and diplomatic trajectories.

Findings

The SWOT analysis indicates several strengths, such as rapid economic growth, a favorable investment climate, privatization, and export-led development. Opportunities arose from increasing global trade, foreign direct investment, and Turkey's growing geostrategic importance. However, the liberalization process also brought significant weaknesses, including social inequality, unemployment, and political instability. Threats encompassed global economic fluctuations, internal structural deficiencies, and regional crises such as the Gulf War. Foreign policy shifted from a passive stance to a proactive strategy, with Turkey seeking to strengthen ties with the West while extending influence in Central Asia and the Middle East. The findings demonstrate that the Özal era was a turning point, where economic reform and foreign policy became mutually reinforcing, shaping Turkey's modern identity and international posture.